

Taras Kermauner

Pomisleki Zmagovalec = Porazenec ali So hobotnice mikrobi?

Svetovno zgodovinsko

govori o velikih dobah določenih družb-nacij, kdaj pa kdaj tudi o majhnih. Danes je vsesplošno sprejeto, da smo Slovenci zabredli v čas majhnosti. Ta presoja ne bi smela biti povsem samoumevna. Nastaja – vsaj za Slovence kot zaostalo nacijo – nova družba, kapitalistična. Razmere na svetu, predvsem na Zahodu, zadevo zamotavajo, saj živimo Slovenci hkrati v postmodernej svetovni družbi; sočasna povezava-prepletanje prvobitne akumulacije kapitala in postmoderne daje posebne učinke. Ti naše samopoznavanje le še otežujejo.

Postmodernej človek je minimalen človek; spremenil se je v mali pohlep, malo računarstvo, v mala samoslepila, na Slovenskem v malo znanost, najbrž celo v majhne želje. Z Zahoda prenašamo večje modele na manjše razmere in ljudi. A je bilo tako tudi pred stoletjem, ko je vzcvetela prva akumulacija kapitala kot kapitalističnega tipa produkcije in družbe. Nihče tega procesa ni prikazal bolje kot Cankar, v Kralju na Betajnovi, v Jakobu Rudi (lika Rude in Broša); že pred njim Kristan v Zvestobi (1896) in Vošnjak v Premogarju (1884), sočasno s Cankarjem Kvedrova v Pravici do življenja (1901). Fin-de-siècle je bistvo procesa že dobro spoznal in literarno uprizoril.

Kakšen je Kantor v Kralju – velik ali majhen? (Ko ga je igral igralec Pavle Kovič, je bil majhen, že z Daretom Ulago je postal močnejši, če bi ga predstavljal igralec Matija Rozman, bi bil največji. A to je določanje po stasu in glasu.) Odvisno od točke gledanja, od razlagalsko-vrednostnega vidika razsojevalca. Za Slovenijo-Kranjsko – za Betajnovi – je bil Kantor velikan. Slovenska literatura ga je posnemala, postal je simbol – negativne, čeprav ne za vse, ne za predvojnega Vidmarja – moči in (ob)lasti, celo naravne sile. V primerjavi z velikimi kapitalisti in politiki svetovnega formata, podanimi predvsem v Balzacovih in Zolajevih romanih, v Človeški komediji in ciklu Rougon-Macquartovi, pa je Kantorček le provincialni komi, njegov krog le družbica z zelo omejeno zavezo; slovenski minikapitalizem.

Naši današnji podjetniki – tajkuni – si bašejo mošnjičke kot nekdanji konjski mešetarji: a v primerjavi s svetovnimi »hobotnicami« so tako rekoč neopazni, nekonkurenčni. Gre za bitja iz skupine mikrobov, za plankton, ki ga kit vsak hip požre na tone. Z oznako hobotnica se Slovenci pravzaprav pod masko moralizma občudujemo: da smo veliki, posnemamo zveri. Kot se imajo Srbi za velik vojaški in Hrvatje za velik kulturni narod. Sama samoslepila, Liliputancem potrebna za samonapihovanje. (Kar pa niti ni tako nedolžno; napihujoči se malček utegne brž izgubiti ustrezen odnos do stvarnosti.)

Naj začnem serijo svojih kolumn v Sobotni prilogi časnika Delo z (avto)kritiko nacije, s samorazkrinkavanjem grupe, ki me po-

Fotodokumentacija Dela

gaja, v duhu najboljših slovenske – Cankarjeve – tradicije? Cankar sam je dal model: slovenstvo je kritično razstavljal na negativne prvine, a ga je obenem ljubil; domovina mu je bila hkrati vlačuga in zdravje. Živim znotraj slovenske družbe – vsaj toliko kot znotraj zahodno- in srednjeevropske –, zato moram upoštevati dve vrsti meril, svetovno in relativno, primerno nerazvitim nacijam in srednjeevropski (manj ugodni) tradiciji. Ni naključje, da so slovenski zoperpartijski razumniki v 80-ih letih odkrivali in se zanašali predvsem na srednjeevropsko tradicijo, komaj kaj na zahodno. Ob tej so se čutili izgubljeni, komaj opazni; med Slovaki, Čehi, Madžari, Hrvati, Avstrijci (ne Nemci) pa so se mogli postaviti na zadnje noge, uspešno tekmovali v spodnjem razredu. V tem duhu in okviru je nastala bolj trgovska kot herojska samoreklama: Slovenci smo zgodba o uspehu. Kdo pozna Ljuba Žgalina, ki je bil še po vojni slovenski prvak v skoku v višino, a ni preskočil metra osemdeset?

Pazim, da se ne odpovem relativnemu merilu, sicer bi bil kot Slovenec izgubljen. Prej ali slej bom(o) izgubil(i) tudi Slovenci kot posebna nacionalna grupa; če se je to zgodilo Rimljanom, Babiloncem, starim Grkom, Egipčanom in še komu, se toliko lažje zgodi tudi nam. Če v čem, je zgodovina pravična v tem: vse nazadnje porazi, tudi največjastneje. A to se zgodi po naši-moji smrti; upam, da ne prej. Dokler pa živim, prevladuje v meni vitalna sila, borim se, si prizadevam v okrutni bitki za obstoj, za preživetje sebe, svojih bližnjih, svojega okolja, prijateljev, družbenih vrednot. Morda bodo v Evropi čez pol stoletja zavladali islamisti in bodo

moje prapravnukinje že nosile feredže. Ne vem; v območju zgodovine je vse nepredvidljivo, razen poraza. (Tudi zmage, a so redkejšje.) Dokler živim, poraza ne priznam. Oziroma: priznati ga moram, saj sem sestavljen iz porazov, iz njih se pojim in se uspešneje regeneriram s pomočjo refleksij o polomih svojih načrtov, sanj in prakse. Predelujem jih, znova poiščem kak zapeljiv konstrukt, se v silni strasti – napol zavednega – samoslepljenja predam novi iluziji, ki je obenem trdo delo za uredničevanje vrednega cilja; nato me »usoda« redno zbije po tleh, dušo mi prevzame in potolče razočaranje, najdem se na poti obupa in zagrenjenosti. A užaljenost nad krivicami sveta se polagoma zgubi, poslanstva Kalimera se naveličam, življenje je vendarle lepo (glej Clairrov nežni film z ostarelim šansonjerjem Mauriceom Chevalierom: La vie est belle!)

Vodi me geslo iz filma, ki sem ga gledal kot otrok v predmestnem kinematografu Kodelevo, z junakom westernov Walterjem Berryjem v glavni vlogi. Naslov filma me je zaznamoval za vse življenje: Vstani in bori se! Filmskega boksarja so zmeraj znova knokautirali, a zmeraj se je pobral in se boril naprej. Kot se borim – si prizadevam boriti – jaz.

Slovenci se ne dajo. Ne odnehati, pa čeprav se zdi vse izgubljeno. Po Črtomirjevem porazu za stoletja. Po Trubarjevem izgonu. Po smrti trojke Zois-Linhart-Vodnik. Po Prešernovih poskusih samomora. Po Levstikovih skoraj zblaznelosti itn. Trubar je zamenjal Črtomirja, Linhart Trubarja, Prešeren Vodnika, Zupančič Levstika itn. do danes. Umrlj so naši največji, iz moje skupine Pri-

mož Kozak, Dominik Smole, Gregor Strniša, Marjan Rožanc, Lojze Kovačič, Rudi Šeligo, Dane Zajc. A prihajajo novi, nežni in zagriženi hkrati, mladi v odprtosti in vztrajnosti, kot brezov list občutljivi Krištof Dovjak in temno vrtajoči v neznani smisel Matjaž Briški, neusmiljeno odkrita Saša Rakef in razkrinkovalna Polona Tratnik. Nemalo jih spoznavam, dramatičark in dramatikov, pa prozaistov, objestnega, ponižanega in nezlomljivega Jurija Hudolina, lirsko sanjskega Aleša Štegerja, ostro refleksivnega in samoposmehljivega Aleša Čara itn. Je bila že kdaj Slovenija tako nabita z velikimi talenti kot danes? Je res vse, kar opazimo, le gnojna jama, močvirje, ničevost, zlo? Ne vidimo sredi gnitja umetniške in osebnostne moči, neverjetne za naše zadržljivo in onesnaženo okolje?

Tajkuni so dediči Kantorja. A do zdaj še nobena družba ni obstajala le na junakih ali svetnikih. Jezusa Nazareškega in njegove Cerkve ne bi bilo – še glasu o njiju ne –, če ju ne bi utrjevali cerkveni mogotci in tajkuni, Borgie in Juliji z mečem, Pij IX. in Leon XIII.; ta dva sta se zarežala v slovensko, tudi dramatiško zavest. Kantorji so propadli leta 1945. Zmagovalci nad njimi so se prav tako držali recepta Vstani in bori se! Prve slovenske delavske stavke so bile grobo zadušene, glej Premogarja pa Golouhovo Krizo, demonstracije na Zaloški cesti. Prve revolucionarje so zatrli njihovi lastni tovariši (Mirka Koširja, Ludvika Mrzela, tudi mojega očeta in tolikere); zmagali so njihovi dediči in likvidatorji, Kidrič in Maček. A tudi ti so obmolknil v suhem pesku, tovariši so se jim odpovedali; razen redkih zares vzravnanih, čeprav preveč premočrtnih, kakršen je simbol narodnega heroja general Lado Ambrožič Novljan. Mar Tuš, Gantar, Bavčar, Šrot ne nadaljujejo Kantorja in Glavača iz Zvestobe? Prej ali slej bodo poraženi, nadomestili jih bodo Fuš, Kantar, Tavčar in Krot. Pa spet jovo na novo, ab initio, ad infinitum. Reka teče (panta rei), boben sreče se vrti. Tisti, ki boben prvi vrtijo, so nato v njem polomljene koščice.

To so današnji slovenski junaki, kot so bili nekdanj mati Andreja Smoleta in oče Luize Pesjakove Fidelis Trpinc. Očita se jim, da so obenem tudi kriminalci, izkoriščevalci, pohlepneži; vse bolj jih zasleduje roka pravice, ki pa je najbrž roka politične koristi njihovih tekmecev lastnikov, ki se tolčejo za primat v slovenski družbi: kdo bo novi alfa samec (ali kozel z najbolj z(a)vitimi rogovi). Spomladi leta 1942 je roka pravice ustrelila Avgusta Praprotnika, bil je največji slovenski kapitalist. Njemu nasprotno Nado Geržinič, revolucionarka, je konkurenčna roka pravice pokončala v začetku leta 1945. Ubijali so stari in novi oblastniki, levi in desni, kasneje obešeni in pozabljeni.

Naj vstanem in se borim zato, da bom kasneje potegnjen še više, na gavge? Se dobro počutim le na gugajočem se splavu? ■